

XX. seminář České Händelovy společnosti
“Druhý život Kralické bible v 18. a na začátku 19. století
– edice hallská a prešpurská”

Praha, 19. dubna 2017

Úvodní slovo

Pavel Polka:

“Georg Friedrich Händel a bible”

Vážené dámy, vážení pánové, milí přátelé,

jménem svým i jménem výboru České Händelovy společnosti Vás srdečně vítám na dnešním semináři. Na jeho začátku vyslechneme hudební ukázkou, která nás uvede přímo do tématu – tedy do biblického prostředí. Zazní předehra k oratoriu Georga Friedricha Händela “Joseph and his Brethren” (“Josef a jeho bratři”), HWV 59, jehož libreto vychází z 39. – 45. kapitoly 1. knihy Mojžíšovy. Oratorium skladatel komponoval v Londýně v roce 1743.

Předehra má neobvyklé formální uspořádání – skládá se ze čtyř částí:

1. fugované Andante e moll;
2. Larghetto G dur (se sporadicky se vynořujícím bassem ostinatem);
3. fugované Allegro e moll;
4. dvoudílný Menuet (Larghetto e piano) e moll.

Věhlasný anglický soubor The King’s Consort řídí jeho umělecký vedoucí, Robert King.

H u d b a
[CD]

Ještě než předám slovo přednášejícímu, panu magistru Janu Pišnovi, podívejme se krátce, jaký byl vztah Georga Friedricha Händela k bibli.

Podstatný je určující dopad Lutherových tezí na další vývoj katolické církve a tím i na dějiny raného novověku. Započal tak dlouhodobý proces nazývaný “reformace”, poznamenaný posléze i násilnými střety mezi katolíky a protestanty.

Vraťme se však k našemu skladateli. – Systematická výchova v rodině se trvale vryla do jeho chápání víry a z něho pramenící protestantské etiky. Svou víru si zachoval, jako velmi mladý muž, i v katolické Itálii. Tehdy se jej uměnímilovný kardinál Benedetto Pamphili (1653–1730) pokusil v Římě obrátit ke katolictví. Prostřednictvím jeho prvního životopisce, Johna Mainwaringa (1724–1807), se zachovala i jednoznačná mladíkova odpověď se stanoviskem, „že není povolán zkoumat takové věci; pevně se rozhodl žít a zemřít jako člen té obce, ve které se narodil a byl vychován, ať je její vyznání pravé nebo není“.

Händelovu znalost Písma svatého přesvědčivě dokládají okolnosti jeho sporu s anglikánskými biskupy v roce 1727 během příprav na korunovaci anglického krále Jiřího II. ve Westminsterském opatství v Londýně. Předmětný spor zachytil ve svém “Nástinu Händelova života”, vydaném roku 1785, Charles Burney (1726–1814), slovatný anglický hudební historik a cestovatel [během svého kratičkému průjezdu Českým královstvím v září 1772 pilně dokumentoval tamní hudební poměry!]. – Händel byl totiž oficiálně pověřen kompozicí čtyř tzv. “Korunovačních anthemů”, HWV 258–261, a dotyční církevní hodnostáři se mu k těmto skladbám pokoušeli vnutit své texty. To neústupný skladatel odmítl s poukazem na to, že zná bibli natolik dobře, aby si příslušné texty mohl vybrat sám.

Ke slavnému “Hallelujah” z oratoria “Mesiáš”, HWV 56, prý Georg Friedrich Händel parafrázoval slova apoštola Pavla z 2. listu Korintským (12,2–3): „Zda jsem byl v těle, když jsem tu hudbu psal, či mimo tělo, nevím – Bůh to ví.“

V mladších letech, jsa stále zaměstnán, nevěnoval Händel rituálním náboženským úkonům zvláštní pozornost. Teprve v pokročilém věku byl vídáván ve svém londýnském farním kostele, jak „klečel na kolenou a pohledem a posunky vyjadřoval vroucí zbožnost“ (John Hawkins).

Hawkinsovu informaci potvrzuje a současně doplňuje Charles Burney ve zmíněném “Nástinu Händelova života”: „... během posledních let svého života byl [Händel] opravdu zbožný a dvakrát denně, v zimě i v létě, se pravidelně účastnil veřejných pobožností.“

V duchovní oblasti měla na Georga Friedricha Händela, jenž ve věku dvanácti let přišel o otce, největší vliv jeho milovaná matka, pastorská dcera – to je mimo jakoukoliv pochybnost. Dokud jí sloužil zrak, pročítala bibli i různé theologické spisy. Zejména si oblíbila tzv. “Čtvery knihy o pravém křesťanství” od průkopníka pietistického hnutí Johanna Arnda (též Arndt; 1555–1621). Když její oči ztemněly, nechala si z těchto pramenů předčítat.

“Hallská bible” z roku 1722. Konec Starého zákona (Kniha Sírachovcova) a titulní strana Nového zákona. Praha, sbírky České Händelovy společnosti. Signatura: BiblHall1722-ČHäS. Restauroval Karel Křenek (2017). Foto Petr Tylínek, řádný člen Společnosti.

Dorothea Händelová, která zemřela v roce 1730, patrně se zájmem i údivem sledovala, jak z tiskárny v hallském sirotčinci, založeném a poté i vedeném evangelickým teologem, pedagogem a filantropem Augustem Hermannem Franckem (1663–1727), hlavním představitelem tzv. hallského pietismu, vychází do světa obrovské množství biblí v různých jazycích. Roku 1722 opustilo tiskárnu 5150 biblí v češtině – tedy první vydání tzv. “Hallské bible”, jehož restaurovaný exemplář vidíte mimořádně vystavený právě zde před Vámi.

Hlavní zásluha na vydávání biblí v Halle nad Sálou náleží, budiž zdůrazněno, Carlu Hildebrandu svob. pánovi z Cansteinu (1667–1719). Byl to on, kdo při Franckeově sirotčinci založil, roku 1710, biblický ústav s tiskárnou. Ani se nechce věřit, že do konce 18. století ústav redakčně připravil a vytiskl téměř 2 miliony kompletních biblí v 380 nákladech a více než 1 milion Nových zákonů! A určitě nebudeme daleko od pravdy, jestliže vyslovíme domněnku, že některé tituly z úctyhodné produkce Cansteinova ústavu si našly cestu i do rukou příslušníků rodu Händelů a Taustů.

Bylo by ostatně zajímavé, kdybychom se dozvěděli, jakým způsobem se hallské rodiny Franckeů a Händelů stýkaly. Že k nějaké vzájemné komunikaci docházelo, je dosti pravděpodobné, neboť zповědňikem Händelovy matky byl vrchní farář v hallském chrámu P. Marie Johann Georg Francke (1669–1747), snad vzdálený příbuzný Augusta Hermanna Franckeho. Jmenovaný Johann Georg Francke sepsal a při posledním rozloučení s Händelovou matkou na hallském hřbitově přednesl pohřební řeč. Její text, následně vytištěný na skladatelovy náklady, svědčí o tom, že autor byl důkladně zasvěcen do vnitřních poměrů i do historie Händelovy rodiny.

I co se týče fyzické vzdálenosti mezi domem Händelů a komplexem budov Franckeova sirotčince měly k sobě obě rodiny velmi blízko: přibližně deset až patnáct minut chůze. Sirotčinec, později nazvaný “Franckeovy nadace” (“Frankesche Stiftungen”), se tehdy nacházel mimo zástavbu pokrývající střed města.

O úzkém vztahu Georga Friedricha Händela ke “Knize knih” nejvýmluvněji vypovídá jeho umělecká tvorba. Žádný jiný skladatel nezhudebnil tolik biblických námětů, v tak rozměrných kompozicích, jako on. Posuďte sami, již podle názvů, jak dalece se biblická tematika promítla do náplně Händelových oratorií:

- “La Resurrezione” (“Zmrtvýchvstání”), HWV 47;
- “Brockes-Passion” (“Brockesovy pašije”), HWV 48;
- “Haman and Mordecai” (“Haman a Mordokaj”), HWV 50^a;
- “Esther”, HWV 50^b;
- “Deborah” (“Debóra”), HWV 51;
- “Athalia” (“Atalja”), HWV 52;
- “Saul”, HWV 53;
- “Israel in Egypt” (“Izrael v Egyptě”), HWV 54;
- “Messiah” (“Mesiáš”), HWV 56;

“Samson”, HWV 57;
“Joseph and his Brethren” (“Josef a jeho bratři”), HWV 59;
“Belshazzar” (“Belšasar”), HWV 61;
“Occasional Oratorio” (“Příležitostné oratorium”), HWV 62;
“Judas Maccabaeus” (“Juda Makabejský”), HWV 63;
“Joshua” (“Jozue”), HWV 64;
“Alexander Balus” (“Alexandr Balas”), HWV 65;
“Susanna”, HWV 66;
“Solomon” (“Šalomoun”), HWV 67;
“Jephtha” (“Jiftách”), HWV 70.

Z uvedených oratorií zpracovávají “Izrael v Egyptě”, HWV 54, a “Mesiáš”, HWV 56, bez jakýchkoliv změn či úprav přímo biblický text.

Volba biblických příběhů v Händelově oratorní tvorbě byla však podněcována také aktuální politickou situací v Anglii. Obyvatelé ostrovního království, vydobývše si velmocenského postavení, sami sebe hrdě považovali za vyvolený národ ve smyslu starozákonního Izraele. V některých Händelových oratoriích dokonce rozpoznáme ohlasy dobových událostí.

Se svými oratorii Georg Friedrich Händel v žádném případě nezacházel jako s chrámovou hudbou – důsledně je provozoval v divadle, nikoliv v kostelech či modlitebnách. Snad jej k tomu vedly i praktické důvody: vyznavači různých náboženství přišli spíše do divadla nežli do kostela, kde pro odlišnost své víry mohli být konfrontováni s určitými psychickými překážkami.

Pro Händela je naproti tomu příznačná svobodomyšlnost a tolerance. Aniž by si činil nějaké vážné výčitky, komponoval svou hudbu s upřímným zaujetím pro církve luterskou, reformovanou, katolickou a anglikánskou. „Za velké štěstí svého života často označoval, že se usadil v zemi, kde nikdo není obtěžován nebo znevýhodňován z důvodu svých náboženských zásad.“ (John Hawkins.)

Na stejném místě tentýž sir John Hawkins (1719–1789), již dvakrát citovaný anglický hudební dějepisec, uvádí: „... [Händel] byl luterského vyznání, v němž nebyl tak zaslepený, aby se odmítal povšechně přizpůsobit vyznání té země, kterou si zvolil za svůj domov; zároveň měl velmi vážné představy dotýkající se jeho důležitosti.“

Pátráme-li při pohledu na rozsáhlé Händelovo dílo po dalších biblických textech, neměli bychom přehlédnout tituly psané přímo pro potřeby anglikánské liturgie. Ty nejlépe reprezentuje jedenáct tzv. “Chandoských anthemů”, HWV 246–256, tlumočících řečí tónů – v podání sólistů, sboru a orchestru – hluboké duchovní poselství rozličných biblických žalmů.

O úctě projevované Nejvyššímu svědčí rovněž Händelovy hudební autografy: v záznamech o jejich dokončení připsaných za posledními notami se někdy, například i ve slavném oratoriu “Mesiáš”, HWV 56, setkáváme s příznačnou zkratkou “S.D.G.”, tj. “Soli Deo Gloria” (“Samojedinému Bohu budiž sláva”, “Pouze Bohu sláva”). Skladatel se, podobně jako mnozí jeho současníci, cítil být nástrojem v Božích rukou a patřičným způsobem tak dával najevo, že zásluha o vytvořené dílo nenáleží jemu, nýbrž Bohu.

Nedlouho před jeho smrtí navštívila Händela, prý na jeho vlastní žádost, Selina Hastingsová (1707–1791), hraběnka z Huntingdonu, pověstná vůdkyně náboženské sekty kalvínských metodistů. K setkání s legendárním hudebníkem se vyjádřila: „Vedla jsem s Händelem velmi příjemný rozhovor, na nějž dlouho nezapomenu. Je nyní starý, na konci své dlouhé životní dráhy. Přesto nemá strach z toho, co jej čeká. Požehnán buď Bůh za povzbuzení a útěchu, které nám v každé situaci a vždy v čase naší potřeby poskytuje evangelium!“

Jak poznamenal Charles Burney v nám již známém “Nástinu Händelova života”, několik dní před odchodem z tohoto světa projevil skladatel přání zemřít na Velký pátek „v naději, že spatří svého dobrého Boha, sladkého Pána a Spasitele, v den jeho vzkříšení“. – Georg Friedrich Händel zesnul ve svém londýnském domě na Bílou sobotu dne 14. dubna 1759 ve věku 74 let.

Vážené dámy, vážení pánové, milí přátelé,

toto by bylo z mé strany vše. Doufám, že se mi Georga Friedricha Händela podařilo ukázat – alespoň ve stručnosti – jako člověka, v jehož životě znamenala bible neodmyslitelnou věroučnou “souputnici” i bezedný zdroj morální síly a umělecké inspirace. A současně jsem hallského mistra chtěl přiblížit jako sebevědomého a přitom citlivého muže se zdravým nadhledem, který se zbytečně nezabýval nicotnými církevními dogmaty a celý svůj dospělý život důsledně stavěl na tom, co si jako vnímavé dítě a učenlivý chlapec osvojil v činorodém luteránském prostředí svého rodného města.

Pan magistr Pišna nyní – ve volné návaznosti na to, co bylo řečeno – nastíní druhý život Kralické bible v 18. a na začátku 19. století, přičemž nás podrobněji seznámí s její hallskou a prešpurskou edicí.

Pan přednášející (ročník 1982) je literárním historikem. Specializuje se na českou literaturu raného novověku, výzkum dějin čtení a čtenářství, humanistickou literaturu, knižní kulturu raného novověku, na česko-slovenské literární kontakty v raném novověku. Od roku 2009 působí jako knihovník Strahovské knihovny v Praze.

Děkuji za pozornost.